

PHÉP LỊCH SỰ TRONG VĂN HÓA ANH VÀ MỘT SỐ KHÁC BIỆT SO VỚI VĂN HÓA VIỆT NAM

ĐỖ THỊ MỸ DUNG
Trường Đại học Hải Phòng

Nhận bài ngày 09/01/2026. Sửa chữa xong 12/02/2026. Duyệt đăng 25/02/2026.

Abstract

This article examines British etiquette as a core manifestation of cultural identity and compares it with Vietnamese etiquette from an intercultural communication perspective. Drawing on established theoretical frameworks developed by Brown and Levinson, Hofstede, and Hall, the study analyzes everyday communicative acts such as apologizing, refusing, and criticizing. The findings indicate that British communication is characterized by convention-based indirectness, an emphasis on negative face, and individual autonomy, whereas Vietnamese communication prioritizes positive face, relational orientation, and social harmony. This comparative analysis highlights fundamental cultural value differences underlying communicative behavior and potential sources of intercultural misunderstanding. The study contributes to the field of intercultural pragmatics and offers both theoretical and practical implications for language teaching, intercultural training, and English–Vietnamese communication in global contexts.

Keywords: British culture, cultural identity, etiquette, linguistic society, politeness, pragmatics.

1. Đặt vấn đề

Phép lịch sự là một hiện tượng phổ quát trong giao tiếp của con người, tuy nhiên hình thức, ý nghĩa và chức năng xã hội của nó lại có sự khác biệt đáng kể giữa các nền văn hóa. Một hành vi được coi là lịch sự trong xã hội này có thể bị xem là xa cách, vòng vo hoặc thậm chí là bất lịch sự trong xã hội khác. Trong số các nền văn hóa thường được nhắc đến khi nói về phép lịch sự, nghi thức ứng xử của người Anh chiếm một vị trí đặc biệt. Nhắc tới văn hóa Anh là nhắc tới những nét nổi bật như: thường xuyên nói xin lỗi, kiên nhẫn xếp hàng, tránh đối đầu trực diện và ưa chuộng lối diễn đạt gián tiếp. Dù những thói quen này có thể mang tính khuôn mẫu hóa, chúng vẫn phản ánh một mô thức văn hóa sâu xa, trong đó phép lịch sự giữ vai trò trung tâm trong việc định hình hành vi xã hội.

Bài viết này tiếp cận nghi thức ứng xử của người Anh với vai trò là một hiện tượng văn hóa, thay vì chỉ là tập hợp các quy tắc ứng xử rời rạc. Bài viết coi phép lịch sự trong văn hóa Anh như một dấu hiệu nhận diện quan trọng của bản sắc văn hóa, phản ánh các giá trị nền tảng như: sự tôn trọng quyền tự chủ cá nhân, tính tiết chế cảm xúc và tinh thần bình đẳng trong xã hội. Từ những lời chào hỏi thường ngày cho đến các tương tác mang tính thể chế, phép lịch sự của người Anh góp phần điều tiết khoảng cách xã hội, quản lý xung đột tiềm ẩn và duy trì trật tự trong không gian công cộng.

Việc nghiên cứu nghi thức ứng xử của người Anh không chỉ mang ý nghĩa khám phá văn hóa, mà còn có giá trị thực tiễn trong bối cảnh giao tiếp liên văn hóa ngày càng phổ biến. Những người không thuộc văn hóa Anh có thể diễn giải lối nói gián tiếp của người Anh như sự mập mờ hoặc thiếu chân thành, trong khi người Anh có thể xem cách giao tiếp trực diện của các nền văn hóa khác là thô lỗ hoặc gây áp lực. Do đó, việc hiểu rõ logic văn hóa đứng sau phép lịch sự của người Anh là điều cần thiết để nâng cao hiệu quả giao tiếp liên văn hóa, giảng dạy ngoại ngữ và hợp tác quốc tế.

Email: dung.nguyenthiphuong@hust.edu.vn

Mục tiêu của bài viết nhằm: xây dựng cơ sở lý thuyết để hiểu phép lịch sự như một cấu trúc văn hóa; phân tích các yếu tố lịch sử – xã hội hình thành nên nghi thức ứng xử của người Anh; cách phép lịch sự vận hành trong đời sống xã hội đương đại; phân tích so sánh nghi thức ứng xử Anh và Việt. Thông qua cách tiếp cận liên ngành, bài viết nhấn mạnh phép lịch sự như một biểu hiện sống động và có ý nghĩa của bản sắc văn hóa Anh.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Các quan điểm lý thuyết về phép lịch sự và văn hóa

2.1.1. Phép lịch sự như một hiện tượng xã hội và ngôn ngữ

Trong ngôn ngữ học và khoa học xã hội, phép lịch sự thường được xem là một cơ chế cho phép con người tương tác với nhau một cách trôi chảy và hợp tác. Các nhà xã hội ngôn ngữ học và ngữ dụng học coi phép lịch sự là tập hợp các chiến lược mà người nói sử dụng để quản lý mối quan hệ liên cá nhân và giảm thiểu nguy cơ xung đột. Những chiến lược này chịu sự chi phối của chuẩn mực văn hóa, vai trò xã hội và bối cảnh giao tiếp.

Một khái niệm trung tâm trong nghiên cứu về lịch sự là “thể diện”. Khái niệm này được hiểu như hình ảnh xã hội mà cá nhân mong muốn duy trì trước người khác. Trong giao tiếp, con người liên tục thương lượng thể diện của bản thân và của người đối thoại. Các hành vi như yêu cầu, từ chối, phê bình hay bất đồng quan điểm đều tiềm ẩn nguy cơ đe dọa thể diện, do đó cần đến các chiến lược lịch sự để làm giảm tác động tiêu cực. Mặc dù khái niệm thể diện mang tính phổ quát, nhưng cách thức bảo vệ và nhấn mạnh thể diện lại khác nhau tùy theo văn hóa.

Trong văn hóa Anh, phép lịch sự gắn chặt với việc giảm thiểu sự áp đặt và tôn trọng quyền tự do cá nhân. Định hướng này thể hiện rõ trong việc lựa chọn ngôn ngữ, chẳng hạn như ưu tiên sử dụng động từ tình thái (“could”, “might”), các yếu tố giảm nhẹ (“perhaps”, “a bit”) và câu hỏi gián tiếp. Những đặc điểm này cho phép người nói truyền đạt ý định mà không tạo cảm giác cưỡng ép hay xâm phạm [1].

2.1.2. Phép lịch sự và bản sắc văn hóa

Bản sắc văn hóa đề cập đến tập hợp các giá trị, niềm tin và thực hành chung giúp các thành viên trong một cộng đồng hiểu về bản thân và người khác. Phép lịch sự đóng vai trò quan trọng trong quá trình này bởi nó cung cấp các dấu hiệu để nhận biết về cách con người nên cư xử trong những bối cảnh xã hội cụ thể. Thông qua những tương tác thường nhật được lặp đi lặp lại, các chuẩn mực lịch sự dần được nội tâm hóa và trở thành điều “hiển nhiên” trong một nền văn hóa.

Trong văn hóa Anh, phép lịch sự thường gắn liền với các khái niệm như văn minh, tự chủ và trách nhiệm xã hội. Những lý tưởng này được củng cố qua hệ thống giáo dục, văn học và diễn ngôn công cộng trong suốt nhiều thế kỷ. Vì vậy, nghi thức ứng xử không đơn thuần là lựa chọn cá nhân, mà là sự thực hành văn hóa tập thể, phản ánh mức độ hòa nhập và năng lực xã hội của mỗi cá nhân.

Tuy nhiên, bản sắc văn hóa không phải là bất biến. Mặc dù các phép lịch sự truyền thống của người Anh vẫn giữ vai trò quan trọng, nhưng chúng liên tục được điều chỉnh dưới tác động của biến đổi xã hội, toàn cầu hóa và đa văn hóa. Chính tính động này khiến việc nghiên cứu nghi thức ứng xử của người Anh trở nên đặc biệt có ý nghĩa trong bối cảnh hiện nay.

2.2. Nền tảng lịch sử của nghi thức ứng xử trong văn hóa Anh

2.2.1. Ảnh hưởng của giai cấp và trật tự xã hội

Để hiểu được nghi thức ứng xử của người Anh, cần xem xét cấu trúc lịch sử của xã hội Anh – đất nước vốn chịu sự chi phối của hệ thống giai cấp chặt chẽ trong một thời gian dài. Trong bối cảnh đó, nghi thức ứng xử đóng vai trò như một dấu hiệu phân biệt giai cấp, thể hiện trình độ giáo dục, sự tinh tế và phẩm chất đạo đức. Các tầng lớp trung lưu và thượng lưu được kỳ vọng thể hiện sự tự chủ, kiểm soát cảm xúc và phong thái điềm đạm. Những biểu hiện quá trực tiếp hoặc bộc lộ cảm xúc mạnh thường bị gắn với tầng lớp thấp hơn. Theo thời gian, những chuẩn mực này được lý tưởng hóa và lan tỏa rộng rãi trong xã hội thông qua các thiết chế như nhà trường và bộ máy hành chính.

Mặc dù xã hội Anh ngày nay đã có nhiều thay đổi, dấu ấn của lịch sử này vẫn còn thể hiện trong cách họ gắn phép lịch sự với hình ảnh “người có giáo dục” hay “người lịch thiệp”.

2.2.2. Đạo đức thời Victoria và sự chuẩn hóa hành vi

Thời kỳ Victoria có vai trò đặc biệt quan trọng trong việc định hình nghi thức ứng xử hiện đại của người Anh. Trong giai đoạn này, phép lịch sự và đạo đức được xem là hai mặt không thể tách rời. Các bộ quy tắc ứng xử được chuẩn hóa và phổ biến rộng rãi thông qua sách hướng dẫn lễ nghi, quy định chi tiết từ lời nói, trang phục đến cách cư xử trong các mối quan hệ xã hội.

Phép lịch sự thời Victoria đề cao sự tiết chế, khiêm nhường và quan tâm đến người khác. Việc bộc lộ cảm xúc mạnh nơi công cộng bị hạn chế, trong khi lối diễn đạt gián tiếp được đánh giá cao. Những chuẩn mực này góp phần duy trì sự ổn định xã hội trong bối cảnh công nghiệp hóa và đô thị hóa nhanh chóng. Nhiều đặc điểm của nghi thức ứng xử Anh ngày nay, chẳng hạn như sự trang trọng trong giao tiếp và xu hướng tránh đối đầu, có thể được truy nguyên từ bối cảnh lịch sử này.

2.3. Các đặc điểm nổi bật của nghi thức ứng xử trong đời sống hằng ngày ở Anh

2.3.1. Tính lịch sự và tính gián tiếp trong ngôn ngữ giao tiếp

Một trong những đặc trưng nổi bật nhất của nghi thức ứng xử Anh là việc sử dụng rộng rãi ngôn ngữ lịch sự. Các biểu thức như “please”, “thank you”, “excuse me” và “sorry” xuất hiện dày đặc trong giao tiếp thường ngày, kể cả trong những tình huống không nhất thiết phải xin lỗi hay cảm ơn. Bên cạnh đó, tính gián tiếp cũng là một yếu tố then chốt. Thay vì đưa ra mệnh lệnh trực tiếp, người Anh thường diễn đạt yêu cầu dưới dạng câu hỏi hoặc gợi ý. Cách diễn đạt này giúp giảm cảm giác áp đặt và thể hiện sự tôn trọng đối với người nghe.

2.3.2. Chức năng xã hội của lời xin lỗi

Việc xin lỗi trong văn hóa Anh hàm chứa nhiều ý nghĩa hơn chỉ là việc thừa nhận lỗi. Lời xin lỗi thường được sử dụng như một công cụ xã giao nhằm duy trì bầu không khí hòa nhã, thể hiện sự đồng cảm hoặc thừa nhận sự bất tiện, dù rất nhỏ. Thói quen này phản ánh xu hướng tránh xung đột và giảm thiểu căng thẳng trong tương tác xã hội. Thông qua việc xin lỗi một cách chủ động, người nói góp phần củng cố sự gắn kết xã hội và hạn chế các phản ứng tiêu cực.

2.3.3. Tôn trọng không gian cá nhân và đời sống riêng tư

Nghi thức ứng xử của người Anh đặc biệt coi trọng không gian cá nhân và quyền riêng tư. Khoảng cách vật lý trong giao tiếp thường được duy trì ở mức tương đối rộng, và các chủ đề mang tính cá nhân như thu nhập, tuổi tác hay đời sống gia đình thường không được đề cập trực tiếp. Việc tôn trọng ranh giới này phù hợp với các giá trị cá nhân chủ nghĩa và quyền tự chủ. Trong bối cảnh này, phép lịch sự không chỉ là điều nên nói, mà còn là những điều nên tránh nói.

2.3.4. Văn hóa xếp hàng và trật tự công cộng

Xếp hàng là một biểu tượng điển hình của nghi thức ứng xử Anh. Việc kiên nhẫn chờ đến lượt được xem là nghĩa vụ đạo đức, và những người vi phạm quy tắc này thường bị đánh giá tiêu cực. Văn hóa xếp hàng phản ánh cam kết chung đối với sự công bằng, bình đẳng và trật tự trong không gian công cộng. Điều này cho thấy phép lịch sự không chỉ giới hạn trong ngôn ngữ, mà còn bao gồm các khuôn mẫu hành vi nhằm điều tiết tương tác xã hội.

2.3.5. Tránh xung đột và tiết chế cảm xúc

Một đặc điểm quan trọng khác của nghi thức ứng xử Anh là xu hướng tránh đối đầu trực diện. Những bất đồng thường được diễn đạt một cách gián tiếp, thông qua lối nói giảm nhẹ, hài hước hoặc mơ hồ. Việc bộc lộ cảm xúc mạnh nơi công cộng thường bị xem là không phù hợp. Tiết chế cảm xúc do đó trở thành một phần của phép lịch sự, giúp cá nhân không đặt người khác vào tình huống khó xử và duy trì sự ổn định trong tương tác xã hội.

2.4. Nghi thức ứng xử trong xã hội đương đại Anh

2.4.1. Đa văn hóa và sự biến đổi của chuẩn mực lịch sự

Nước Anh hiện đại là một xã hội đa văn hóa, nơi nhiều truyền thống giao tiếp cùng tồn tại. Sự đa dạng này đã tác động đến các chuẩn mực lịch sự, làm xuất hiện những phong cách giao tiếp mới và thách thức các quy tắc truyền thống. Thế hệ trẻ có xu hướng giao tiếp trực tiếp và thân mật hơn. Tuy vậy, các yếu tố cốt lõi của phép lịch sự Anh, như sự cân nhắc và tính gián tiếp, vẫn tiếp tục ảnh hưởng đến đời sống xã hội [5].

2.4.2. Phép lịch sự trong bối cảnh toàn cầu

Nghi thức ứng xử Anh cũng đóng vai trò quan trọng trong các bối cảnh quốc tế như ngoại giao, kinh doanh và giáo dục. Phong cách giao tiếp của người Anh thường được đánh giá là khéo léo và thận trọng, dù đôi khi bị hiểu nhầm bởi những người không quen với tính gián tiếp. Trong môi trường toàn cầu, phép lịch sự của người Anh vừa là lợi thế văn hóa, vừa là nguồn gốc của những hiểu lầm tiềm ẩn. Do đó, việc nhận thức rõ các giá trị nền tảng của nó là điều thiết yếu cho giao tiếp liên văn hóa hiệu quả.

2.5. So sánh nghi thức ứng xử Anh – Việt từ góc độ văn hóa giao tiếp

2.5.1. Nền tảng văn hóa của phép lịch sự

Nghi thức ứng xử trong các nền văn hóa khác nhau chịu sự chi phối mạnh mẽ của hệ giá trị văn hóa và cấu trúc xã hội. Theo mô hình các chiều văn hóa của Hofstede, văn hóa Anh được xếp vào nhóm văn hóa có mức độ cá nhân chủ nghĩa cao, trong đó quyền tự chủ của cá nhân và tính bình đẳng trong tương tác xã hội được đề cao. Trong bối cảnh này, phép lịch sự chủ yếu đóng vai trò như một chiến lược giao tiếp nhằm bảo vệ thể diện cá nhân, đặc biệt là thể diện tiêu cực – tức mong muốn không bị áp đặt hay xâm phạm trong giao tiếp [1].

Ngược lại, văn hóa Việt Nam mang đặc trưng của văn hóa tập thể, chịu ảnh hưởng sâu sắc của Nho giáo và các quan hệ xã hội mang tính thứ bậc. Phép lịch sự trong giao tiếp Việt không chỉ nhằm bảo vệ thể diện cá nhân mà còn hướng tới việc duy trì hòa khí, ổn định và trật tự trong các mối quan hệ xã hội. Do đó, nghi thức ứng xử ở Việt Nam thường gắn liền với các chuẩn mực đạo đức, vai vế xã hội và nghĩa vụ cộng đồng [3].

2.5.2. Tính ngữ cảnh trong giao tiếp

Sự khác biệt giữa nghi thức ứng xử Anh và Việt có thể được lý giải thêm thông qua phân loại văn hóa ngữ cảnh thấp và ngữ cảnh cao của Hall. Văn hóa Anh nhìn chung thuộc loại văn hóa ngữ cảnh thấp, trong đó ý nghĩa giao tiếp được truyền tải chủ yếu thông qua ngôn ngữ nói và các quy ước xã hội mang tính phổ quát. Mặc dù người Anh thường sử dụng chiến lược gián tiếp để thể hiện sự lịch sự, mức độ gián tiếp này vẫn nằm trong những khuôn mẫu ngôn ngữ tương đối ổn định và dễ nhận diện [2].

Trái lại, văn hóa Việt Nam thuộc nhóm văn hóa ngữ cảnh cao, nơi ý nghĩa phát ngôn phụ thuộc nhiều vào bối cảnh giao tiếp, mối quan hệ giữa các bên và các yếu tố phi ngôn ngữ. Tính gián tiếp trong giao tiếp Việt không chỉ là một chiến lược lịch sự mà còn là phương thức thể hiện sự tinh tế trong ứng xử và sự nhạy cảm về mặt xã hội.

2.5.3. Xin lỗi

Trong văn hóa Anh, hành vi xin lỗi được sử dụng như một dấu hiệu lịch sự mang tính thường nhật. Từ “sorry” xuất hiện với tần suất cao trong nhiều tình huống giao tiếp, kể cả khi người nói không trực tiếp gây ra lỗi. Trong trường hợp này, xin lỗi không mang ý nghĩa thừa nhận trách nhiệm mà chủ yếu nhằm giảm thiểu căng thẳng, duy trì sự trôi chảy của tương tác và thể hiện sự tôn trọng đối với không gian cá nhân của người khác.

Ngược lại, trong văn hóa Việt Nam, xin lỗi thường gắn liền với việc thừa nhận sai phạm và trách nhiệm đạo đức. Việc xin lỗi có thể dẫn đến nguy cơ mất thể diện, đặc biệt trong các mối quan hệ có sự chênh lệch về quyền lực hoặc vai vế. Do đó, người Việt có xu hướng xin lỗi một cách thận trọng và chọn lọc hơn, hoặc thay thế lời xin lỗi trực tiếp bằng các hành vi bù đắp, giải thích gián tiếp hoặc điều chỉnh hành vi.

2.5.4. Từ chối

Từ chối là một hành vi giao tiếp có khả năng ảnh hưởng cao đến thể diện. Trong văn hóa Anh, từ chối thường được thực hiện thông qua các cấu trúc ngôn ngữ giảm nhẹ, vừa thể hiện sự lịch sự vừa đảm bảo mức độ rõ ràng nhất định về thông tin. Cách tiếp cận này phản ánh xu hướng cân bằng giữa việc bảo vệ thể diện của người nghe và nhu cầu truyền đạt thông tin chính xác.

Trong khi đó, trong văn hóa Việt Nam, từ chối thường được diễn đạt gián tiếp, mơ hồ hoặc thông qua sự trì hoãn. Chiến lược này nhằm tránh làm tổn hại đến mối quan hệ và giữ gìn hòa khí xã hội. Tuy nhiên, sự gián tiếp quá mức có thể khiến người nghe, đặc biệt là người đến từ nền văn hóa ngữ cảnh thấp, gặp khó khăn trong việc nhận diện ý định thực sự của người nói.

2.5.5. Phê bình

Trong giao tiếp Anh, phê bình thường được “giảm nhẹ” thông qua việc sử dụng các chiến lược ngôn ngữ như lời khen đi kèm, động từ tình thái hoặc các cấu trúc giả định. Cách phê bình này phản ánh xu hướng tránh đối đầu trực tiếp và bảo vệ thể diện cá nhân trong môi trường giao tiếp tương đối bình đẳng. Ngược lại, trong bối cảnh Việt Nam, phê bình chịu ảnh hưởng mạnh mẽ của quan hệ quyền lực và cấu trúc thứ bậc. Phê bình từ trên xuống thường được chấp nhận như một phần của vai trò xã hội, trong khi phê bình từ dưới lên hoặc giữa các cá nhân ngang hàng thường được diễn đạt gián tiếp hoặc tránh né. Phê bình công khai có thể bị xem là hành vi làm “mất mặt”, không chỉ đối với cá nhân mà còn đối với tập thể.

3. Kết luận

Bài viết đã phân tích nghi thức ứng xử của người Anh với vai trò là nét nổi bật của bản sắc văn hóa, trong đó phép lịch sự không chỉ là quy ước giao tiếp mà còn là một chiến lược xã hội nhằm duy trì trật tự tương tác và tôn trọng không gian cá nhân. Dựa trên các khung lý thuyết của Brown và Levinson về phép lịch sự, Hofstede về các chiều kích văn hóa và Hall về giao tiếp ngữ cảnh, nghiên cứu cho thấy văn hóa Anh đặc trưng bởi xu hướng giao tiếp gián tiếp, mức độ cá nhân cao và sự đề cao thể diện tiêu cực. Những đặc điểm này thể hiện rõ trong các hành vi ngôn ngữ thường nhật như xin lỗi, từ chối hay phê bình, nơi người nói ưu tiên giảm thiểu áp đặt và tránh xung đột trực diện [4]. Thông qua so sánh với nghi thức ứng xử của người Việt Nam, bài viết làm rõ sự khác biệt căn bản giữa hai hệ hình văn hóa. Trong khi người Anh chú trọng đến quyền tự chủ cá nhân và ranh giới giao tiếp, thì văn hóa Việt Nam, chịu ảnh hưởng mạnh của chủ nghĩa tập thể và tôn ti trật tự, lại đặt trọng tâm vào việc duy trì hòa khí và quan hệ xã hội. Những khác biệt này dẫn đến các chiến lược lịch sự khác nhau trong cùng một tình huống giao tiếp, đặc biệt là trong hành vi từ chối và phê bình: người Việt có xu hướng gián tiếp mang tính quan hệ, còn người Anh thiên về gián tiếp mang tính quy ước.

Từ góc độ nghiên cứu và ứng dụng, kết quả của bài viết góp phần làm sâu sắc thêm hiểu biết về giao thoa văn hóa trong giao tiếp Anh – Việt, đồng thời cung cấp cơ sở lý luận cho việc giảng dạy ngôn ngữ, đào tạo giao tiếp liên văn hóa và nghiên cứu ngữ dụng học đối chiếu. Việc nhận diện và tôn trọng sự khác biệt về nghi thức ứng xử không chỉ giúp hạn chế hiểu lầm trong tương tác quốc tế mà còn góp phần thúc đẩy đối thoại văn hóa một cách hiệu quả và bền vững.

Tài liệu tham khảo

- [1] Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- [2] Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. Anchor Books.
- [3] Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Sage.
- [4] Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind* (3rd ed.). McGraw-Hill.
- [5] Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press.
- [6] Spencer-Oatey, H. (2008). *Culturally speaking: Culture, communication and politeness theory* (2nd ed.). Continuum.